

РОЛЯ КАНТЭКСТУ Ё ВЫЗНАЧЭННІ АЦЭННЯ ЭКСПРЭСІЎНАЙ ЛЕКСІКІ Ё СМІ (НА ПРЫКЛАДЗЕ ПРЫСЛОЎЯЎ З СУФІКСАМІ СУБ'ЕКТЫЎНАЙ АЦЭНКІ)

В.В. Шунейка

*старшы выкладчык кафедры беларускай філалогіі
і сусветнай літаратуры*

*УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)*

Функцыя ўздзеяння мас-медыя накіравана на фарміраванне ацэначных устаноў аўдыторыі, адсюль – актыўнае выкарыстанне экспрэсіўнай лексікі, якое складае вызначальную асаблівасць газетных тэкстаў. Каб сфарміраваць патрэбную ацэнку пэўным з'явам і падштурхнуць чытача да адпаведных вывадаў, журналісту для лексем з экспрэсіўнай афарбоўкай трэба стварыць кантэкст, які адпавядае яго задуме і выяўляе найбольш дакладнае значэнне экспрэсемы.

Суфікс суб'ектыўнай ацэнкі *-еньк-* у прыслоўях мае ласкальнае значэнне ці паказвае на зменшаную або павялічаную меру якасці дзеяння, названай утваральным словам [3, с. 37]. Экспрэсемы з гэтым фармантам набываюць розную стылістычную афарбоўку ў залежнасці ад кантэксту: *Асобныя работы, якія мастак даволі рэгулярна прыносіў на агульнарэспубліканскія, тэматычныя выставы ў Палац мастацтваў розных накірункаў і стыляў, сярод шчыльненька павешаных замалёвак (ЛіМ, 28.03.1997); У суседнім пакоі роўненька ў рад віселі яшчэ «не жывыя» сукенкі, курткі, гудзелі машынкi (Звязда, 23.07.2005). Як бачым, і у першым, і другім выпадках выяўляюцца станоўчыя адносіны да названых рэалій (у першым сказе аўтар паказвае недастатковую колькасць месца для работ вялікай колькасці мастакоў, падкрэсліваючы тым самым шматлікасць таленавітых людзей у краіне; у другім – выяўляе любоў, акуратнае і ашчаднае стаўленне мадэльера да сваёй працы).*

У наступных прыкладах журналіст, выкарыстоўваючы прыслоўі з гэтым жа суфіксам, з дапамогай іранічна афарбаванага кантэксту фарміруе ў чытача негатыўнае стаўленне да азначаных рэалій: *На месцы старасвецкай забудовы хуценька ўзвялі «Гандлёвы Дом На Нямізе», які падпірае скала шматпавярховага дома (Культура, 13-19.01.2001); Прытым прама (мо некаму не даспадобы якраз гэтая прамалінейнасць?) і востра заявіў, што ён трывожыцца за сучасніка. За народ, які ўжо спакойненька гэтак выйшаў з умоўнага калідора маральнасці і ўсім гуртам шастае па жыцці (ЛіМ, 3.01.1997).*

Адпрыметнікавыя прыслоўі з ацэначным афіксам *-еньк-* ужываюцца з экспрэсіўнай мэтай: *Са студзеня па красавік звольнілі 13 чалавек за п'янку. Астатнія хуценька перагледзілі свае адносіны да жыцця ў цэлым і да работы ў прыватнасці (Чырвоная змена, 29.07.2005); Настолькі шчыльненька мелодыя была ўплецена ў карункі слоў, як і кожнае слоўца было*

знiтавана з кожнай нотай (ЛіМ, 18.07.2008).

У гэтым кантэксце прыслоўі з суфіксам *-еньк-* выкарыстоўваюцца з характаралагічнай мэтай, інакш кажучы памяншальны суфікс ужываецца без памяншальнага значэння, экспрэсіўна, каб падкрэсліць аўтарскую ацэнку і надаць сказу пэяратыўную (паблажлівая іронія ў першым выпадку) ці меліяратыўную (замілаванасць, захапленне – у другім) афарбоўку.

Прыслоўі з суфіксам суб'ектыўнай ацэнкі *-утк-* (*-ютк-*) са значэннем высокай ступені якасці адпавядаюць спалучэнням утваральных прыслоўяў са словамі *вельмі*, *зусім*, *надта* і маюць размоўны характар: *Падчас мантажы выявілася, што замест запланаваных дваццаці шасці гадзін атрымалася дваццаць восем, так што вясною на нашых экранах цiтры «Пракляты ўтульны дом» з'явіцца раўнютка трыццаць тры разы* (ЛіМ, 3.01.1997); *У інсцэніроўцы Шапіры, якую Мушперт увасобіў на гарадзенскай сцэне ў сакавіку 1994, нічагуткі не састарэла* (ЛіМ, 25.07.1997). Такія лексемы, ужытыя ў станоўчым кантэксце, перадаюць павялічаную інтэнсіўнасць праяўлення якасці і ствараюць эфект жывой, нязмушанай размовы, што павышае давер чытача да журналіста і выкладзенай інфармацыі і павялічвае ўздзеянне ўсяго выказвання.

Падобная з'ява назіраецца і ў прыслоўях з суфіксам *-усеньк-*, які мае такое ж значэнне, што і суфікс *-утк-* [1, с. 309]: *Каму растлумачыць, як магло быць такое, што нават пасля заканчэння гістфака БДУ ў 1983 годзе я не ведаў нічагусенькі пра Тамаша Зана і Яна Чачота?* (ЛіМ, 5.09.1997); *Жанчына анічагусенькі не крыўдуе: усё ж чужая кроў* (Віцебскі рабочы, 09.06.2007); *Купалаўскі тэатр застаецца адным з рэдкіх месцаў, дзе адны дзеці змогуць услухацца ў мову, на якой размаўляюць са сцэны, а другія – ціхусенька направіць артыстаў, дастаючы да мамчынага вуха* (ЛіМ, 29.03.1996). Сінанімічнае значэнне гэтых фармантаў дае падставу сцвярджаць, што яны выражаюць адпаведнае аўтарскае стаўленне, якое вынікае з мікра- ці макракантэксту.

Суфікс *-ават-* у прыслоўях актуалізуе прымету 'валоданне якасцю ў паменшанай ступені', і ў тэксце такія прыслоўі выяўляюць прыхаваную ацэнку. Увядзенне такіх словаформаў у кантэкст дае магчымасць журналісту выразіць уласныя адносіны да абазначанай рэаліі: *Не абыходзіцца без праблем, бо для зборкі турбакампрэсара неабходна крыльчатка, якую прыходзіцца купляць у расіян. А гэта дарагавата на цяперашніх часінах* (Віцебскі рабочы, 4.11.1999); *Хоць працуюць мае землякі старанна, ды жывуць сціпла, далекавата ад заможнага* (ЛіМ, 08.02.2008); *Насамрэч, змесціва шуфлядаў беларускіх літаратараў у постсавецкія гады, калі маскоўскія выдавецтвы не паспявалі выдаваць вялізнымі накладамі ўсё тое, што дзесяцігоддзямі пісалася ў стол, выглядала беднавата* (ЛіМ, 20.02.1998); *І няма ўчачыцца за што: каўзкавата, лядок* (Віцебскі рабочы, 27.11.1999); *Шкада такіх непадрахтаных дзяцей, нікавата за іхніх настаўнікаў* (ЛіМ, 21.06.1995); *Генадзь насіў у халаце дзве кішэні медыцынскіх даведнікаў, страшнавата было напачатку: на табе ж – адказнасць за чалавечае жыццё.* (Віцебскі рабочы, 29.03.2007).

Выкарыстоўваючы прыслоўі з суфіксамі непаўнаты якасці, журналіст выражае ўласную (тут неадабральную ці негатыўную) ацэнку фактам рэчаіснасці, і толькі кантэкст дазваляе дакладна вызначыць, якое канкрэтна адценне значэння хацеў паказаць журналіст і якую даць ацэнку адпаведнай з'яве.

Разнастайны ілюстрацыйны матэрыял, яго структурна-семантычны аналіз паказваюць, што экспрэсівы, якія выражаюць ацэначныя, эмацыянальныя і экспрэсіўныя адценні пры дапамозе афіксацыі, у газетнай публіцыстыцы выкарыстоўваюцца не толькі для характарыстыкі ці самахарактарыстыкі персанажа, а і для выяўлення аўтарскай пазіцыі і ацэнкі падзей і з'яў рэчаіснасці.

Менавіта кантэкст адыгрывае вырашальную ролю ў вызначэнні значэння экспрэсіі, дае магчымасць паказу аўтарскага бачання свету. Як бачым, прааналізаваныя моўныя факты паказваюць, што ў розных кантэкстуальных умовах экспрэсіўна-эмацыянальна афарбаваныя словы набываюць своеасаблівых, часам супрацьлеглых стылявых адценні – ад неадабральнага ці іранічнага да станоўчага, ласкальнага.

---

1. *Беларуская* граматыка : у 2 ч. / Акад. навук БССР. Ін-т мовазн. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1: Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / Рэд. : М.В. Бірыла, П.П. Шуба. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 431 с.

2. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* : Больш за 65000 слоў / І.М. Бунчук, М.Н. Крыўко, З.М. Кудрэйка [і інш.] ; пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2002. – 783 с.

3. *Шуба, П.П.* Прыслоўе ў беларускай мове. Марфалагічны нарыс / П.П. Шуба. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – 134 с.